

De crisis van het kapitalisme: een andere economie is noodzakelijk én mogelijk*

Marc Vandepitte

In een lezing op 28 april 2011, tijdens een conferentie te Rome, georganiseerd door de 'Rosa Luxemburg Stichting Brussel'* schetst Marc Vandepitte de contouren van een ander economisch model.

Het kapitalisme wordt geconfronteerd met een ernstige crisis op verschillende fronten.¹ De wereld heeft daarom dringend behoefte aan een andere economische orde. Vertrekkend vanuit de meest fundamentele tegenstelling van het kapitalisme maken we eerst een diagnose van wat er fout gaat. Daarna formuleren we enkele krachtlijnen voor een mogelijk alternatief. Omwille van het belang ervan gaan we dieper in op de kwestie van economische groei versus ontwikkeling. We concluderen met enkele praktische en concrete voorstellen voor een alternatief economisch programma.

Inleiding: gebruikswaarde en ruilwaarde

De meest fundamentele tegenstelling van de kapitalistische economie is het onderscheid tussen gebruikswaarde en ruilwaarde is.² Elk product of dienstverlening heeft zowel een gebruikswaarde als een ruilwaarde, maar het is uit de ruilwaarde dat winst wordt gegenereerd. En winst, dat is de bron van kapitaalaccumulatie.

Om die winst en ook de accumulatie te maximaliseren, reduceert elke economische speler de goederen en diensten tot hun ruilwaarde en probeert hij zoveel mogelijk ruilwaarde te genereren. Deze maximalisering is geen kwestie van ambitie of ondernemerszin, het is een noodzaak omwille van de ijzeren wet van de concurrentie.

De maximalisering van winst en accumulatie veroorzaakte in het verleden, en veroorzaakt nog steeds vandaag, een immense historische dynamiek – een dynamiek die werkelijk alles in de wereld heeft veranderd en waardoor de geschiedenis in een stroomversnelling is gekomen. Het kapitaal heeft de wereld veroverd met de kracht van een tsunami.

Waarom dat gebeurd is valt eenvoudig te begrijpen. Omwille van de winstmaximalisatie probeert het kapitaal namelijk elk product, elke dienstverlening, elke menselijke activiteit en zelfs de activiteiten van de natuur, om te zetten in ruilwaarde. Dat transformatieproces is echter een radicaal en alles behalve eenvoudig proces. Het veronderstelt immers dat het kapitaal alle goederen en activiteiten die het wenst om te zetten in ruilwaarde, domineert, onderwerpt en instrumentaliseert en daarbij ondervindt het heel wat weerstand. Het is daarom een eindeloos proces van onderwerping en onderschikking.

Om dit historisch proces te beschrijven gebruikte Karl Marx in *De Grundrisse* de term subsumptie. Subsumptie, afgeleid van subsumeren, is het samenbrengen of insluiten van iets onder datgene dat het bevat en verheft. De term is afkomstig uit de logica maar krijgt bij Marx een maatschappelijke en zelfs ontologische betekenis. Het is de act waarin een onderliggende, inferieure vorm wordt opgenomen, ondergebracht en omgevormd in een hogere vorm.

De subsumptie-beweging bevat twee componenten: subordinatie en assimilatie. De superieure entiteit eigent zich een lager wezen toe en transformeert het conform met zichzelf; het is de reductie en assimilatie van de mindere tot de meerdere.³

Het gaat verder dan het omzetten van goederen in koopwaren. Dit proces gaat over het kneden en reconstrueren van de hele planeet, de hele samenleving en alle sociale relaties en ideeën, in functie van de behoeftes van het kapitaal. Het kapitaal handelt m.a.w. als een permanente demiurg (schepper) van de samenleving.

Het basis economisch paradigma is duidelijk: prioriteit van ruilwaarde over gebruikswaarde. Daar moeten we van af. Maar indien we op zoek gaan naar een alternatief paradigma, dan is het belangrijk om te zien dat dit basis economisch paradigma een onlosmakelijk onderdeel is van een overweldigende dynamiek. Men kan het ene niet los maken van het andere.

Als we het economisch paradigma willen wijzigen of transformeren dan zullen we de allesomvattende dynamiek moeten stoppen en breken. Als je wil vliegen dan moet je de gravitatie wetten neutraliseren of uitschakelen.

1 Subsumptie: een vraatzuchtige dynamiek

Ongelijkheid en machtsconcentratie

De eindeloze accumulatie van kapitaal – gebaseerd op de uitbuiting van arbeid – heeft de productie van rijkdom op gang gebracht op een nooit geziene schaal en snelheid. Maar het onderliggend mechanisme van die accumulatie berust op tegenstrijdige belangen: hoe lager het loon, hoe hoger de winst.

Polarisatie is dus inherent aan het systeem met als gevolg dat rijkdom sterk geconcentreerd wordt in de handen van hen die de productiemiddelen bezitten. In België bezitten de tien procent rijksten meer dan 50% van alle vermogens. In de VS bezitten de één procent rijksten zelfs 30% van alle rijkdom.⁴

Maar rijkdom betekent ook macht. De concentratie van rijkdom gaat gepaard met de concentratie van macht. In elk kapitalistisch land ligt de echte macht in de handen van een kleine elite. Zij hanteren de hefboomen in de economie en de financiële wereld, zij controleren de media en leggen de krijtlijnen van de politici vast. Het zijn deze mensen die hun jaarlijkse hoogmis vieren in Davos.

Dit mechanisme van concentratie en polarisatie binnen de landen heeft zich herhaald op internationaal niveau, met name in de uitbuiting van het Zuiden door het Noorden. Om de transfer van rijkdom van Zuid naar Noord te garanderen werd de internationale arbeidsverdeling opgezet en uitgebouwd.⁵

Samir Amin stelt terecht dat het Noord-Zuid conflict (Centrum-Periferie) een onlosmakelijk onderdeel is van de geschiedenis van het kapitalisme.⁶

Op wereldschaal is de polarisatie tussen rijk en arm ongelofelijk. Het gezamenlijk inkomen van 950 multimiljonairs overtreft het inkomen van 40% van de wereldbevolking.⁷ Het zelfde is waar voor de (militaire) krachtsverhoudingen. Met 4,6% van de wereldbevolking besteden de VS 43% van de totale militaire uitgaven wereldwijd.⁸

Arbeid

De bron van meerwaarde (winst) en accumulatie is arbeid. Daarom is het de waar bij uitstek waar de ruilwaarde de overhand heeft gekregen op de gebruikswaarde. Enkel verlonde arbeid – dus met een ruilwaarde – wordt als arbeid gezien. We kunnen enkel overleven – en bestaan dus enkel – indien we onze arbeid ruilen op de arbeids‘markt’.⁹

De onderschikking van arbeid aan kapitalistische behoeftes heeft geresulteerd in belachelijke lonen (850 miljoen arbeiders, of 28% van het wereldtotaal, worden beschouwd als ‘working poor’¹⁰), vervreemding, onmenselijke werkomstandigheden of ontoelaatbare stress, informele arbeid (tussen 52 en 78% in het Zuiden¹¹), of structurele werkloosheid (nog eens 7% wereldwijd¹²).

Activiteiten gericht op de reproductie (opvoeden van kinderen, huishouden), meestal uitgeoefend door vrouwen, worden noch betaald noch naar waarde geschat.

De markt

Het kapitalisme heeft de markt niet uitgevonden. De markt, zowel lokaal als internationaal, bestond reeds eeuwen voordat het kapitalisme het licht zag. Het kapitalisme schafte de markt ook niet af, maar gebruikte en transformeerde die wel in functie van zijn noden, en meer specifiek in functie van de noden van de sterkste speler op de markt.

De kapitalistische markt heeft evenwel niets van doen met de ‘vrije’ markt. Het is een oligopolide en gestuurde markt. Dat betekent dat in elke sector een handvol multinationals het geheel domineren en er – met hulp van ‘hun’ staatsoverheden of internationale instellingen – de regels opleggen: concurrentie wordt uitgeschakeld of beperkt wanneer het schadelijk is en opgelegd wanneer het voordelig is. Kapitalistische bedrijven zelf zijn één voor één planeconomieën, waarvan de schaal die van nationale staten in heel wat gevallen overtreft.

Tot zover de ‘reële’ markt, de markt van goederen en diensten. Maar de overheersing van ruilwaarde over gebruikswaarde heeft ook de kapitalistische markt zelf grondig aangetast en getransformeerd.

Normaal wordt ruilwaarde gecreëerd door het verkopen van producten of diensten die een gebruikswaarde hebben. Maar eigenlijk is dat een omweg. Met het productieproces kan er heel wat misgaan, vooral met de verkoop. Het creëren van ruilwaarde zonder goederen of diensten te produceren, dus zonder de omweg van de gebruikswaarde, dat is het summum. En dat is nu precies wat financiële markten doen.

Het punt is nu dat deze financiële markten zodanig geëxpandeerd zijn dat ze t.o.v. de markt van de reële economie absurde en gevaarlijke proporties hebben aangenomen.

Zelfs de beurskrant *Financial Times* moet toegeven dat ‘het meest opvallend en dodelijk voorbeeld van deze waanzin, de groei is geweest van de ongereguleerde derivatenmarkten,¹³ die opgezwollen zijn tot 600.000 miljard dollar’.

Deze speculatiemoloch is veertig maal groter dan de wereldhandel van goederen en diensten. Het is ook het equivalent van bijna tien jaar economische wereldoutput en komt neer op bijna 100.000 dollar per persoon van deze planeet.¹⁴ Inderdaad pure waanzin. Het zijn deze speculanten die de beurzen doen kelderen, de financiële markten ontregelen en landen economisch wurgen.

De staat

Een belangrijk onderdeel van het subsumptieproces is de 'stille overname' van de staat door het kapitaal.¹⁵ In een kapitalistisch systeem bestaat de rol van de overheid niet echt in de verhoging van het algemeen welzijn. Haar prioriteit ligt niet in het verschaffen van een fatsoenlijk leven aan al haar burgers of het bevorderen van hun culturele of sociale ontwikkeling.

Haar eerste prioriteit bestaat in het voorzien van de best mogelijke voorwaarden voor het bedrijfsleven om te kunnen bloeien: infrastructuur, lage kosten, lage belastingen, lage lonen, gegarandeerde afzetmarkten, controle van de wereldmarkt, enz. Indien dat oorlog vereist, dan betekent dat ook oorlog, zoals af te leiden is uit de bombardementen van de VS sinds 1945.

Bombardementen VS sinds '45

China 1945-46	El Salvador 1980-87
Korea 1950-53	Grenada 1983
China 1950-53	Libië 1986
Guatemala 1954	Panama 1989
Cuba 1959-61	Irak 1991-2008
Guatemala 1960	Somalië 1993
Vietnam 1961-73	Bosnië 1995
Kongo 1964	Soedan 1998
Laos 1964-73	Afghanistan 1998 en 2001-2011
Peru 1965	Joegoslavië 1999
Guatemala 1967-69	Pakistan 2005-2011
Cambodja 1969-70	Jemen 2009
Nicargua 1980-87	Libië 2011

De 'Europese staat' is ook een goede illustratie van die stille overname. Via de Ronde Tafel van Industriëlen, Businessseurope en andere instellingen heeft het bedrijfsleven een ijzeren greep op de Europese commissie, het hoogste politieke orgaan van de EU.¹⁶

Het Europees Parlement heeft praktisch geen macht, en voor elke europarlementair zijn er zes lobbyisten.¹⁷ De financiële crisis en de herhaalde schokken achteraf tonen de complete onderwerping van de politici aan de dictaten van de financiële markten.

De kolonisering van het bewustzijn

Om de macht te kunnen uitoefenen is de steun van de publieke opinie essentieel. Die publieke opinie wordt meer en meer gekneed door de massamedia, en die massamedia is nu bijna volledig in de handen van het grootkapitaal. Ook hier was er een 'stille overname'. Zelfs de militaire industrie was niet afwezig bij deze overname. Dassault, een Franse wapenindustrieel, is een goed voorbeeld.

De volgende uitspraak van Marcel Dassault, de stichter van het bedrijf, spreekt voor zichzelf: 'Mijn groep moet een blad hebben om zijn opinies bekend te maken en om te reageren op sommige journalisten die onprettige dingen over de groep hebben geschreven. Ik heb er genoeg van dat sommige bladen mij beledigen, er zijn al te veel onbekwame lieden die de problemen niet kennen. Ik wil daar dus kunnen op antwoorden.'¹⁸

Vandaag is de arme man eigenaar van meer dan 70 nieuwsbladen of tijdschriften. Het is juist één voorbeeld. Volgens sommige berekeningen is de Franse geschreven pers momenteel voor 70% in handen van wapenfabrikanten.¹⁹

Het gevolg van deze overname is dat het publiek debat niet meer gehouden wordt door de burgers, maar gehouden (of juist niet) én gecontroleerd wordt door de commerciële media. En men moet toegeven dat die commerciële media echte experts geworden zijn in het 'fabriceren van goodwill'.²⁰

Het hoeft niet te verwonderen dat, zelfs kort na de debacles in Afghanistan en Irak, de elites er vlot in geslaagd zijn om de publieke opinie warm te maken voor een nieuw militair avontuur. Als dat waar is om ten oorlog te trekken, dan geldt dat ook voor andere aspecten van de samenleving.

Het fabriceren van smaak en identiteit

Normaal zou je mogen verwachten dat een economie datgene produceert wat consumenten nodig hebben of wensen. Maar het kapitalisme heeft dat op zijn kop gezet.

De productie wordt georiënteerd op de winstmaximalisatie van de producenten en niet op de behoeftes van de consumenten. Dit stimuleert de productie van overbodige goederen en goedkope producten van lage kwaliteit met een korte levensduur. Het resultaat is de tirannie van modecycli, een wegwerpcultuur en een afvalberg.²¹

Maar het gaat verder dan het kneden of manipuleren van de smaak. Tot en met de persoonlijke identiteit wordt aangetast door deze inversie (van productie en consumptie). Zoals God in de bijbel, creëerde het Kapitaal een Nieuwe Man en een Nieuwe Vrouw naar zijn eigen beeld. Het is een man of vrouw waarvan de bestaanswijze van het *hebben* de overhand heeft over de bestaanswijze van het *zijn*.²²

De identiteit van de Nieuwe Mens wordt nagestreefd door het verwerven van consumptiegoederen, m.a.w. door bezit. Om die Nieuwe Man of Nieuwe Vrouw te creëren werd een gesofisticeerde verleidingsindustrie op poten gezet.

Men kan deze catering van onze onderbewuste en irrationele wensen beschouwen als de luchtmacht van het kapitalisme. Men moet beseffen dat de totale uitgaven aan marketing en publiciteit de militaire budgetten wereldwijd overstijgen.²³

Greep op het klimaat

De subsumptie van de natuur door het kapitaal heeft een aanzienlijk en gevaarlijk impact op het klimaat. Het wordt meer en meer evident dat het onmogelijk is om de klimaatopwarming *binnen* de kapitalistische logica een halt toe te roepen. Men zal dus moeten kiezen: het klimaat redden of het kapitalisme redden.

Het lijkt er nu – helaas – op dat de kapitalistische elite gekozen heeft voor het laatste. *The Economist*, misschien wel het meest invloedrijke tijdschrift ter wereld en spreekbuis van de economische elite zegt het onomwonden:

‘Wereldwijde actie zal de klimaatverandering niet stoppen. Het gevecht om de globale opwarming te beperken tot gemakkelijk aanvaarde niveaus is dus voorbij.’ (sic) We moeten de klimaatopwarming niet proberen een halt toe te roepen, de wereld moet gewoon harder zijn best doen om te zien ‘hoe we er mee kunnen leven’.

De zeespiegel zal wellicht meer dan een meter stijgen, misschien zelfs twee. Daar moeten we ons bij neerleggen en er ons op voorbereiden door dijken te bouwen, tientallen miljoenen mensen te laten verhuizen naar hoger gelegen gebieden, de geneeskunde af te stemmen op tropische ziektes, enz.

Pech voor de landen van het Zuiden: zij zullen het meest worden getroffen en hebben het minst middelen om zich daarop ‘voor te bereiden’. Maar, maak je daar niet te druk over, want de klimaatopwarming creëert nieuwe opportuniteiten voor de businesswereld. Constructiefirma’s die dijken bouwen en verzekeringsbedrijven bijvoorbeeld zullen gouden zaken kunnen doen. Ook aan emissierechten valt nog een flinke stuiver te verdienen. En uiteraard bieden de groene technologie– en energiesector enorm veel mogelijkheden.²⁴

Tot zover *The Economist*. Onze Europese Commissaris voor klimaat, Connie Hedegaard, zit helemaal op deze golflengte. In het verleden had ze het nog over ‘morele verantwoordelijkheid’ en over het ‘voortbestaan van de mensheid’. Dat is nu niet langer haar prioriteit. Nu staat business en concurrentiestrijd voorop.

Naar aanleiding van de klimaatop in Cancún zei ze: ‘Zij die uiteindelijk de energie-efficiëntie verbeteren alsook de innovatie, zullen meer geld sparen. Zij die dat niet doen, riskeren te worden voorbijgestoken door Chinese concurrenten.’²⁵ Greg Baker, de Britse minister van klimaatverandering zei dat de deal in Cancún een ‘sterk signaal van vertrouwen zou zenden naar de zakenwereld die miljarden investeert in de nieuwe groene economie’. Volgens de *Financial Times* verwelkomde de businesswereld inderdaad de resultaten van de klimaatop...²⁶

Hiërarchie tussen de levenssferen²⁷

Het kapitalisme luidde een radicale breuk in met alle voorafgaande maatschappijvormen. Vanaf ongeveer vijfhonderd voor Christus werden alle bestaande maatschappijen, behalve de primitieve in afgelegen gebieden, gekenmerkt door een zelfde hiërarchie tussen de verschillende levenssferen.

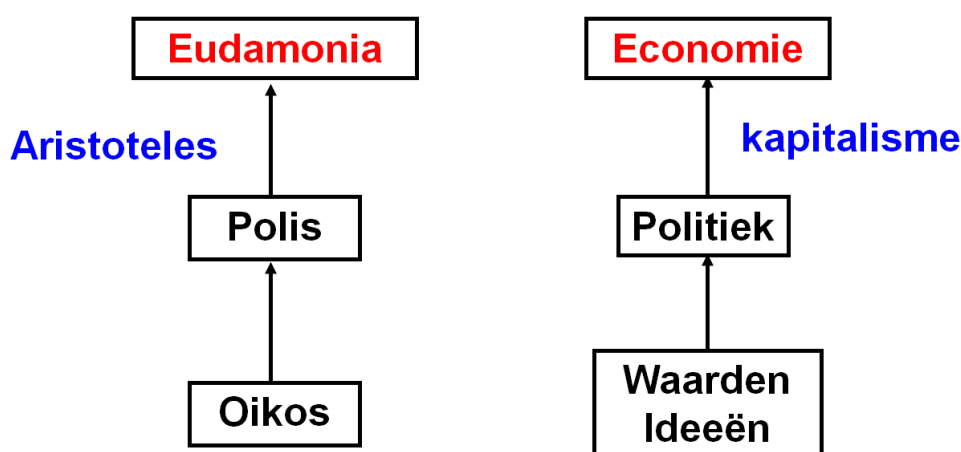
De Griekse filosoof Aristoteles heeft het ideaaltype van zo'n maatschappij haarfijn geanalyseerd: de economie (oikos) stond helemaal onderaan en was ondergeschikt aan de politiek (polis). Maar ook de politiek, verantwoordelijk voor de verdeling van de rijkdom en de sociale ordening, stond niet op zichzelf, maar was – juist zoals de economie – ondergeordend aan iets anders.

Beslissingen in die sfeer waren niet alleen een kwestie van meerderheid of machtoverwicht, maar werden zelf bepaald en georiënteerd door een geheel van waarden, idealen en ideeën, of korter gezegd door het streven naar het goede leven (eudamonia).

We moeten de antieke samenlevingen niet idealiseren. In de maatschappij die Aristoteles beschreef waren de burgers vrijgesteld van arbeid, dat gebeurde door slaven. Ook hadden vrouwen een ondergeschikte positie. Toch biedt zijn beschrijving een interessant model omdat de hele maatschappij gericht is op het meest kostbare wat er is: het goede leven.

Het kapitalisme keerde de hiërarchie tussen de sferen helemaal ondersteboven. Bovenaan kwam de *economische* sfeer te staan: oorspronkelijk kleine kapitalistische familiebedrijven, vandaag transnationale giganten die de wereldmarkt domineren en nooit geziene hoeveelheden kapitaal en productiemiddelen concentreren.

Zoals we hierboven zagen is de politieke sfeer volledig onderworpen aan die economische macht. De sfeer van de waarden en ideeën tenslotte, is volledig afgestemd op de economische belangen. De topwaarden die gepromoot worden, zijn consumptisme, prestige, zelfontplooiing, het ieder voor zich, het recht van de sterkste, de superioriteit van het blanke ras en de Westerse beschaving, ... Het cynisme en pragmatisme vieren hoogtij. Mensen of volkeren die opkomen voor een betere wereld worden afgedaan als dromers en sukkelaars.

2 Tegendynamiek

Om een nieuwe economische orde in te stellen moet de dynamiek die we hierboven beschreven, een halt worden toegeroepen en moet er een nieuwe, andere dynamiek worden gestart. In zekere zin is zo een nieuwe dynamiek of logica een spiegelbeeld of antipool van de oude.

Het goede leven

De meest fundamentele taak is het herstellen van de hiërarchie tussen de levenssferen. Hierbij is de analyse van Aristoteles hierboven zeer bruikbaar, met dien verstande dat in zijn visie de dimensie van natuur en milieu ontbreekt.

We moeten deze vitale dimensie toevoegen, en daarbij kunnen inheemse tradities – bvb. Pacha Mama – zeer nuttig zijn. Het goede leven (eudamonia) moet vervuld worden met het respect voor de natuur. Deze combinatie komt heel dicht bij het inheemse concept 'buen vivir'.²⁸

In de eerste plaats moet de economische sfeer ondergeschikt worden aan de politieke sfeer. De allocatie van kapitaal en de distributie van het economisch surplus, de handel, het geldwezen, enz. moeten gericht worden op de prioriteiten en noden van de huidige gemeenschap en die van de toekomstige generaties.

Dit veronderstelt de regulatie van de economie binnen een democratisch kader, d.w.z. waarbij de belangrijke economische oriëntaties ter goedkeuring worden voorgelegd aan de burgers.²⁹

Ten tweede moeten zowel de economische activiteiten als de politieke besluitvorming doordrongen zijn van waarden als gelijkheid, solidariteit, samenwerking, verantwoordelijkheid, respect, waardigheid, tederheid, zorgzaamheid (t.a.v. mens en natuur), ...³⁰

De oktoberrevolutie (1917) en de Chinese revolutie (1949) waren de eerste breuk met het kapitalistisch systeem en zijn logica. Beide revoluties braken met de kapitalistische hiërarchie van de sferen. In de Sovjet-Unie (en later in de Oostbloklanden) werd de economische sfeer opnieuw ondergeschikt aan de politieke sfeer, meer bepaald aan de communistische partij. Om diverse redenen werd de sfeer van de ideeën en idealen naderhand verwaarloosd. De bevolking herkende zich op den duur niet meer in de politieke koers. Er gaapte een kloof tussen de leiding en de bevolking, en het systeem stortte uiteindelijk in elkaar.

De Chinese revolutie maakte de economie ook ondergeschikt aan de politiek, maar probeerde een stap verder te gaan. De Culturele Revolutie (1966-1976) was een poging om de revolutionaire ideeën en waarden te laten primeren op al de rest, met verwaarlozing van de economische sfeer. Het was echter een geforceerde en brutale poging, die volledig mislukte. De revolutie zette noodgedwongen een stap terug: de economische sfeer werd meer ruimte gegeven en de sfeer van de waarden en ideeën werd bijna gereduceerd tot puur pragmatisme.

In zekere zin is het islamitisch reveil van de laatste decennia ook een poging om een betere hiërarchie tussen de levenssferen herin te voeren. Maar die pogingen zijn in zekere mate anachronistisch, vertonen vaak een democratisch deficit en zijn niet echt een breuk met de kapitalistische logica.³¹

We moeten ALBA-landen als Cuba, Venezuela, Ecuador en Bolivia zeker niet idealiseren, maar het is mijn overtuiging dat deze landen interessante pogingen ondernemen om de hiërarchie tussen de levenssferen op een bevredigende manier te herstellen. Het is daarom geen toeval dat deze landen in meerdere of mindere mate het mikpunt zijn van moddercampagnes.

Ik beperk mijzelf tot Cuba, dat ik het best ken. Inspiratiebronnen voor de Cubaanse revolutie waren Marx en Lenin, maar ook José Martí. Het resultaat is een originele mix waarin het bewustzijn, ideeën, ethiek en zelfs utopieën een prominente positie innemen. Dat staat in contrast met het klassieke marxisme, waar deze aspecten niet expliciet aanwezig zijn, vaak een marginale positie innemen, of zelfs geweerd worden.

De re-integratie van de ethische en utopische dimensie is volgens mij de belangrijkste bijdrage van de Cubaanse revolutie aan het marxisme.³² Ook het milieu krijgt in Cuba veel aandacht. Reeds in 1992, op de Conferentie van Rio, waarschuwde Fidel Castro – als eerste staatshoofd – dat het overleven van de mensheid in het geding was.³³ Duurzaamheid is een topprioriteit, en het is geen toeval dat een Cubaanse ingenieur de Goldman Environmental Prize (gekend als de ‘groene Nobelprijs’) ontving in 2010.³⁴

In deze tekst vermeld ik Cuba driemaal als een voorbeeld. Om misverstanden te vermijden: ik heb niet de minste intentie om de Cubaanse revolutie te idealiseren. Zij die mij daarvan zouden verdenken raad ik aan om mijn artikel te lezen over de gigantische uitdagingen waar de Cubaanse maatschappij vandaag voor staat.³⁵

Ook heb ik absoluut niet de bedoeling om Cuba als model te presenteren. Een van de grootste fouten van de twintigste eeuw bestond erin om bepaalde landen of revoluties als na te volgen modellen op te vatten, of die revoluties zelfs te exporteren. Als ik Cuba vermeld is het als een illustratie, als een bron van inspiratie of als een bewijs dat iets mogelijk *is*.

Geëmancipeerde arbeid

Het voorrang geven van gebruikswaarde t.o.v. ruilwaarde moet in de eerste plaats worden toegepast op arbeid. Arbeid kan niet langer gezien en geïnstrumentaliseerd worden als een ‘ding’, als een koopwaar, gekocht en verkocht op een markt. Arbeid moet geëmancipeerd worden, de kwaliteit van arbeid moet hersteld worden. Dat veronderstelt het einde van vervreemding en de afschaffing van uitbuiting. Werkende mensen moeten hun arbeidsomstandigheden zelf kunnen bepalen en meester zijn over hun eigen voortgebrachte producten.

Geëmancipeerde arbeid veronderstelt zowel persoonlijke als materiële autonomie.³⁶

Ten eerste moeten we een einde maken aan de dominantie van de eigenaars van de productiemiddelen over mensen die, om te overleven, niets anders kunnen dan hun arbeidskracht te ‘verkopen’.

Het zijn de werkende mensen zelf die moeten beslissen over het hoe en wat van hun arbeid en levensactiviteiten. Het moeten m.a.w. ‘vrije’ producenten worden, al dan niet in collectief verband.

Ten tweede moet er een einde komen aan de dominantie van de productie over de producent. In de woorden van Foster e.a.: ‘Het ultieme doel is de rijke ontwikkeling van de individuele menselijke mogelijkheden. ... Dit vereist dat er vrije, beschikbare tijd wordt gecreëerd, en dat de samenleving afstand neemt van de tredmolen van de productie.’³⁷

Om dat te bereiken moet het privébezit van de belangrijkste productiemiddelen ongedaan gemaakt worden. Zonder dat is geëmancipeerde arbeid onmogelijk. Dat houdt geenszins een *totale* staatscontrole in, maar wel dat de economie gecontroleerd wordt door een (verkozen) politiek orgaan en niet door privé-eigenaars. Het betekent dat de economische logica ondergeschikt wordt aan de staat en niet omgekeerd.

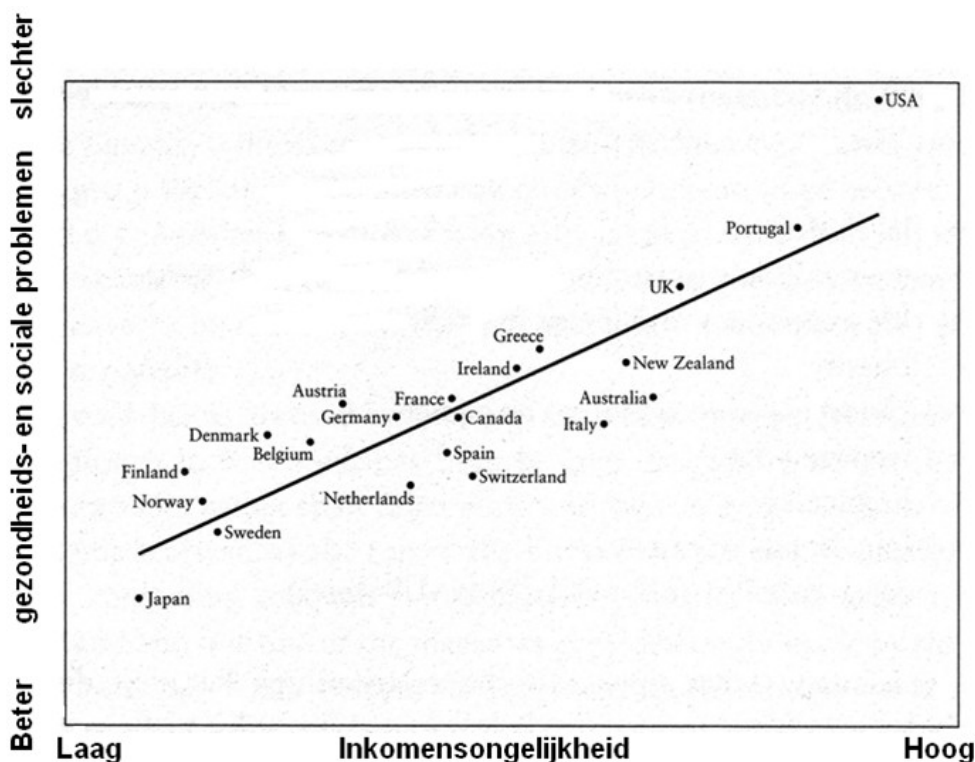
Wezenlijke gelijkheid en het einde van dominantie

Het kapitalisme heeft een kloof geslagen tussen rijk en arm zoals nooit te voren in de geschiedenis. Het ongedaan maken van deze schandalige ongelijkheid is essentieel. Mézáros geeft terecht aan dat, enkel op die basis 'het mogelijk is om de noodzakelijke harmonieuze relaties te bereiken tussen mensen op alle niveaus, op een historisch duurzame wijze'.³⁸

Het gaat om gelijkheid op alle mogelijke opzichten: Noord/Zuid, rijkdom binnen nationale grenzen, productierelaties (zie vorig punt), gender, seksuele voorkeur, etniciteit, geloofsopvatting, enz.

Zolang de mensen uit het Zuiden de slachtoffers zijn van het systeem, terwijl de mensen van het Noorden ervan profiteren, is de economische orde onaanvaardbaar.³⁹

Het zelfde geldt voor de andere vernoemde ongelijkheden. Wilkinson en Pickett tonen overtuigend aan dat de ongelijkheid binnen rijke landen een heleboel nadelige effecten veroorzaakt. Het verkort o.a. het leven van mensen en maakt ze ongelukkiger, het verhoogt criminaliteit, tienerzwangerschappen, drugsverslavingen, en het stimuleert overmatige consumptie.⁴⁰

Om dit te bereiken zullen de bestaande machtsblokken moeten ontmanteld worden. Ik gebruik doelbewust 'ontmantelen', omdat zolang die machtsblokken bestaan, er van een 'veralgemening van democratie' geen sprake kan zijn.⁴¹

Het zijn de hoofdkwartieren van het kapitaal die hele economieën in hun greep houden en miljarden mensen veroordelen tot miserie en armoede, die ons in oorlog storten, die politieke apathie en vals bewustzijn cultiveren, en die het milieu om zeep helpen. Het zijn deze hoofdkwartieren die zullen beslissen wat we (niet) zullen doen i.v.m. de klimaatopwarming. In de woorden van Hedges, zij zijn de 'dodelijke vijanden die moeten verslagen worden'.⁴²

We zullen de drie MIC's moeten ontmantelen: het Marketing Industrieel Complex, het Media Industrieel Complex en het Militair Industrieel Complex. En uiteraard ook de Navo en alle militaire bases in het buitenland. We zullen de financiële en industriële juggernauts en al hun collaborerende internationale instellingen moeten onttronen.

Planning

In het verleden was de zorg voor het milieu niet opgenomen in de socialistische planeconomieën.⁴³ De socialistische planning bevatte ook nog andere belangrijke tekortkomingen. Maar dit is geen reden om planning als zodanig af te schrijven. De planeconomie in de Sovjet-Unie was het *eerste* experiment om de markt ondergeschikt te maken aan de noden van de burgers. Er zaten dan ook heel wat constructiefouten in.

Belangrijk is op te merken dat het hier over een *particuliere* poging gaat, niet de enig mogelijke dus. En het zelfde kan gezegd worden over China. Anders gezegd, andere wijzen van planning zijn wenselijk en mogelijk, en vooral, ze zullen noodzakelijk zijn. Ze zullen noodzakelijk zijn om het hoofd te kunnen bieden aan de immense en dringende ecologische uitdagingen. Ze zullen ook nodig zijn om de basisbehoeftes van elke planeetbewoner te kunnen vervullen en om de hierboven opgesomde ongelijkheden te kunnen verminderen. Ze zullen wenselijk zijn om het cultureel peil en de levensstandaard van iedereen te verhogen.

Dat de markt niet in staat is om de basisbehoeftes te vervullen kan gemakkelijk aangetoond worden in twee sleutelsectoren: voedsel en gezondheid.

FAO, de Voedsel en Landbouworganisatie van de VN, berekende dat een jaarlijkse publieke investering van 24 miljard dollar, aangevuld met privé-investeringen, zou resulteren in een verhoging van het jaarlijkse bruto wereldproduct met 120 miljard dollar.

De reden is dat de betrokken mensen dan langer en gezonder leven en dus meer kunnen produceren. Het omgekeerde is ook waar, omwille van de honger verliezen arme landen elk jaar 450 miljard dollar.⁴⁴

Het te investeren bedrag is niet meer dan 8% van wat de boeren uit het Noorden jaarlijks aan subsidie ontvangen. Een subsidie, die tussen haakjes de markten in het Zuiden ontwricht en daardoor honger veroorzaken...

Een jaarlijkse meeropbrengst van 120 miljard op basis van een investering van 24 miljard, dat is een return van 500 procent! En dan hebben we het nog niet over de miljoenen mensenlevens die zouden kunnen gespaard worden.

Het te investeren bedrag is bovendien zeer bescheiden: 24 miljard dollar, dat is 0,004% van het zakencijfer van de derivatenmarkten. Maar toch is het systeem er blijkbaar niet toe in staat om de evidente en noodzakelijke investering te doen.

De gezondheidssituatie is al even hallucinant. Volgens de Wereld Gezondheidsorganisatie volstaat een jaarlijkse investering van 35 miljard dollar – of ongeveer 1% van de wat Europa en de VS jaarlijks uitgeven aan gezondheidszorg – om elk jaar 8 miljoen mensenlevens te redden. Het zou bovendien een return geven van minstens 360 miljard dollar.⁴⁵

Een ding is zeker, de honderden miljoenen zieke mensen van deze planeet zullen niet genezen worden door de Onzichtbare Hand.⁴⁶

Men zou economische planning kunnen definiëren als de mogelijkheid om democratisch overeengekomen doelstellingen op te leggen die gericht zijn op een duurzame economische ontwikkeling.⁴⁷

Er zijn verschillende gradaties van planning. We zijn het helemaal eens met Mézáros dat planning in de praktijk moet gebracht worden op een kwalitatieve wijze, meer bepaald gericht op de vitale menselijke noden en dat bureaucratische planning moet vermeden worden. Dat kan op zijn beurt enkel worden vermeden als de arbeid geëmancipeerd zal zijn (zie hierboven).⁴⁸

3 Groei of ontwikkeling?

De meeste economische scholen stellen ontwikkeling of vooruitgang gelijk met economische groei. Het staat buiten kijf dat we dankzij de kapitaalaccumulatie in het verleden een ongekende vooruitgang hebben gekend en dat er een reusachtige ontwikkeling heeft plaatsgevonden, zij het dat die zeer ongelijk is verlopen.

Die ontwikkeling en creatie van rijkdom is zonder twijfel de verdienste en historische rol van het kapitalisme. Maar, op een bepaald moment heeft het kapitalisme zijn grenzen bereikt. Het is inefficiënt geworden en is niet langer in staat om die historische rol te blijven spelen.

Deze kwestie wil ik body geven d.m.v. feiten en cijfers en door de vraag te stellen of een 'andere groei', d.w.z. een groei in harmonie met de natuur, mogelijk is. Tenslotte wil ik waarschuwen voor twee mogelijke valkuilen.

Armoede en rijkdom

Groei op zich is wenselijk en zelfs noodzakelijk wanneer er niet voldoende middelen zijn om aan iedereen van deze planeet een fatsoenlijk leven te verschaffen. Wat is op dit moment de feitelijke situatie?

Een gemiddelde familie wereldwijd bestaat uit twee volwassenen en drie kinderen. Indien de rijkdom gelijk zou verdeeld zijn, dan zou zo'n gemiddeld gezin een

beschikbaar inkomen hebben van ... dollars per maand. (Maak je eigen schatting en check dan het juiste antwoord in de voetnoot. Je zal wellicht verrast zijn.⁴⁹)

Dit is meer dan voldoende om alle inwoners van deze planeet te voorzien van sanitair, elektriciteit, drinkbaar water en een comfortabel huis, zelfs als dit volgens ecologisch duurzame methodes zou gebeuren.

Toch beschikt 40% van de wereldbevolking over geen basis sanitair, een op vier heeft geen elektriciteit en een op zes geen drinkbaar water of een fatsoenlijke woning.⁵⁰

Nog anders uitgedrukt: met de geproduceerde rijkdom vandaag zou een persoon gemiddeld en in principe een beschikbaar inkomen hebben van ... dollar per dag.⁵¹ In werkelijkheid moet een op vijf mensen zien rond te komen met minder dan 1,25 dollar per dag.⁵²

Om de basisbehoeften te vervullen en de extreme miserie wereldwijd uit te roeien, is er geen verdere groei van de wereldeconomie nodig. Integendeel. Aan de ene kant is het bedrag dat nodig is om dergelijke ontwikkelingsdoelen te bereiken zeer klein, bijna peanuts zelfs. Aan de andere kant zijn sommige onnodige uitgaven ongelofelijk en ronduit schandalig. Eigenlijk komt het dus neer op een herschikking van de wereldprioriteiten. Een interessant rapport van de UNDP van 1998 maakt in dat verband een eerder cynisch lijstje. Zowel de cijfers als de titel zijn afkomstig van deze VN-instelling. (Maak opnieuw je eigen schatting.)⁵³

prioriteiten van de wereld

• uitroeiing honger	• 5 miljard \$
• onderwijs	• 6 miljard \$
• drinkbaar water	• 9 miljard \$
• gezonde bevallingen	• 12 miljard \$
• basisgezondheidszorg
+ voeding voor iedereen	• 13 miljard \$
• ergste armoede	• 40 miljard \$
• feestjes Jap. managers	• 1 miljard \$
• alcohol Europa	• 1 miljard \$
• drugs	• 1 miljard \$
• bewapening	• 1 miljard \$
• reclame en marketing	• 1 miljard \$
• dagelijkse speculatie	• 1 miljard \$

Bron: UNDP

Reflecterend op dit thema, noteerde James Wolfensohn, voormalig directeur van de Wereldbank, het volgende: 'We leven in een wereld met zes miljard mensen, waarvan een miljard in de rijke wereld zo'n 80 procent van het inkomen bezit. Vijf miljard in de ontwikkelingslanden, of meer dan tachtig procent van de wereld, beschikt over twintig procent van het inkomen.

Stel dat een marsmannetje naar de aarde zou komen om een rapport te maken over ons, en dat hij zou starten met de Millenniumdoelstellingen en dan zou nagaan wat we aan het doen zijn. Hij zou teruggaan met de conclusie dat deze mensen opmerkelijk bezig zijn. ...

Ze besteden 900 miljard per jaar aan militaire uitgaven, 350 miljard dollar per jaar aan landbouwsubsidies en protectionistische maatregelen. Ze geven 56 miljard dollar uit aan hetgeen ze zegden dat ze wilden doen. En van die 56 miljard dollar geven ze misschien slechts 30 miljard effectief uit.

Het marsmannetje zou terugkeren naar zijn ruimteschip met de boodschap dat ze zich absoluut geen zorgen hoeven te maken over de aarde, want ze doen daar niet eens wat ze zeggen dat ze gaan doen.⁵⁴

Men kan daartegen inbrengen dat dit misschien wel pittige cijfers zijn die aantonen in welke surrealistische wereld we leven, maar dat het uitroeien van armoede of miserie om meer gaat dan getallen of een transfer van geld.

Het gaat in de eerste plaats over andere structuren en het is lang niet zeker dat de investering van het noodzakelijke geld – jaarlijks ongeveer 110 miljard dollar, of 0,26% van het bnp van de rijke landen⁵⁵ – de situatie fundamenteel zou veranderen. En bovendien, zou dat ecologisch wel verantwoord zijn?

Twee vragen dringen zich dus op: 1. Is een hoge sociale ontwikkeling mogelijk met een laag bnp per inwoner? 2. Kan een hoge sociale ontwikkeling gecombineerd worden met een kleine ecologische voetafdruk?

Hoge sociale ontwikkeling en laag bnp per inwoner

Op beide vragen toon Cuba dat het antwoord affirmatief is en ik veronderstel dat het zelfde geldt voor de Indische deelstaat Kerala.⁵⁶ Cuba heeft een bnp per inwoner dat tien maal lager is dan de landen van de OESO; het staat 75ste op de wereldranglijst.

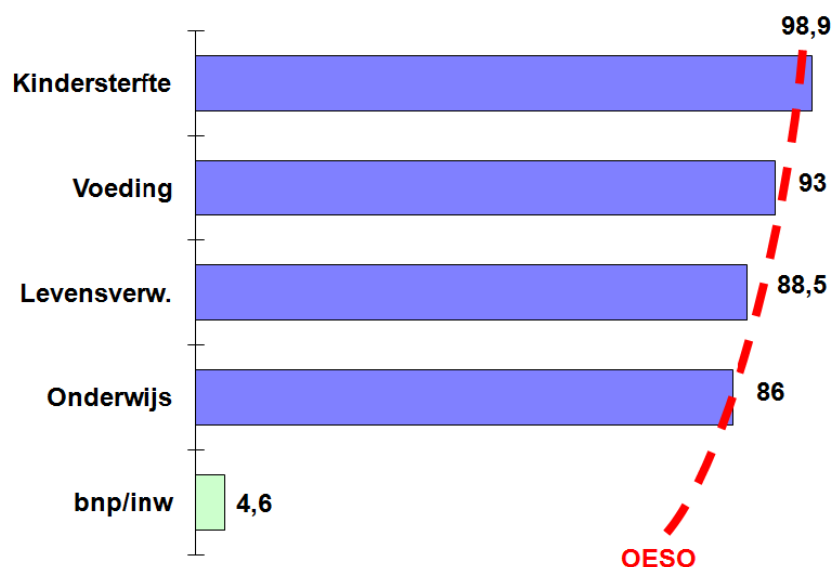
Maar de Human Development Index (HDI) van Cuba is zelfs hoger dan die van een land als België, dat over een van de beste systemen van sociale zekerheid beschikt.⁵⁷ De grafiek hieronder is veelzeggend.⁵⁸

De stippellijn is de score van OESO, de club van dertig rijkste landen. Qua kindersterfte, levensverwachting, voeding (ondergewicht kinderen), onderwijs (percentage basis- en secundair onderwijs) heeft Cuba een score rond het gemiddelde van de OESO. Maar zijn bnp per inwoner ligt daar een heel stuk onder.

Deze grafiek toont dat men met relatief weinig economische middelen toch een hoge sociale ontwikkeling kan bereiken. Bovendien moet Cuba dit waarmaken in een vijandige omgeving.

Ontwikkelingsindicatoren van Cuba (in % van de beste)

Bron: UNDP

Wanneer je deze gegevens extrapoleert naar de hele wereld, dan bevestigt deze grafiek dat, zoals we hierboven reeds zagen, er geen grote bedragen nodig zijn om de ergste miserie uit de wereld te helpen.

Cuba toont dat dit niet alleen theoretisch mogelijk is, maar ook realistisch en haalbaar. Het is geruststellend om dat te weten. Maar het is ook een geruststelling in de omgekeerde richting. Zogenaamde rijke landen kunnen hun hoge sociale ontwikkeling behouden, zelfs als ze hun economische groei omkeren.

Hoge sociale ontwikkeling en een lage ecologische voetafdruk

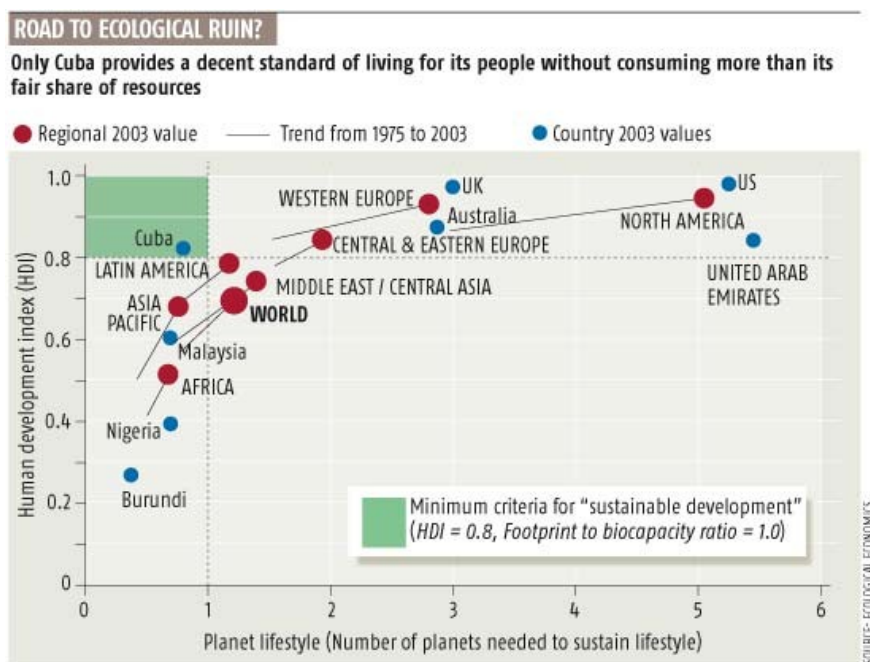
Ook op de vraag of een hoge sociale ontwikkeling combineerbaar is met een kleine ecologische voetafdruk toont Cuba dat het kan.

Het is doorgaans het een of het ander: landen met een hoge ontwikkeling (HDI) hebben een grote voetafdruk en landen met een kleine voetafdruk hebben een lage ontwikkeling.

De zogenaamde groeilanden of opkomende landen hebben geen van beide, maar sommigen zitten vlakbij de zone die een lage voetafdruk combineert met een hoge HDI. Helaas, zoals de grafiek aangeeft, gaan de trends in de foute richting.

Opnieuw is Cuba de uitzondering op de regel. Het is een land met een hoge levensstandaard en een laag consumptiepatroon.⁵⁹ Dat geldt evenzo voor Kerala.

Ook deze keer kan men deze informatie in twee richtingen bekijken. Voor arme en opkomende landen die een hoge sociale ontwikkeling nastreven is een hoge voetafdruk niet noodzakelijk. Omgekeerd kunnen rijke landen hun ecologische impact terugschreeven zonder levenskwaliteit in te boeten.

Kwalitatieve groei

Een 'andere groei' of zelfs een inkrimping van de economie is niet alleen noodzakelijk, het is ook haalbaar. We moeten de consumptiewaan verwerpen en de economie oriënteren op sociale ontwikkeling in harmonie met de grenzen van de natuur.⁶⁰

Volgens Foster e.a. moet kwantitatieve groei vervangen worden door kwalitatieve groei. Voor de rijke landen betekent dat het einde van de kapitaalaccumulatie en zelfs een ommekeer ervan. Er moet een afslanking komen en een heroriëntatie gericht op de ontplooiing van de menselijke capaciteiten en verhoging van de diversiteit van de natuur.⁶¹

Met dit doel voor ogen zijn nieuwe meetinstrumenten van de economische activiteit noodzakelijk. Berekeningen zoals bnp, bnp in ppp dollars,⁶² of bnp per inwoner, zijn nog altijd nuttig en onmisbaar voor het meten van de economische activiteit, de koopkracht en de verdeling van de rijkdom.

Maar we hebben ook andere meeteenheden nodig. In het recente verleden zijn in dit verband interessante voorstellen geformuleerd om het bnp te vervangen of aan te vullen met de Genuine Progress Index (gpi) of de Index of Sustainable Economic Welfare (isew).⁶³

De idee om de economische logica fundamenteel te wijzigen wint stilaan veld in regeringskringen. Op de Wereldconferentie van de Volkeren over Klimaatverandering en de Rechten van Moeder Aarde in Cochabamba, april 2010, riep Maria Fernanda Espinosa, de minister van cultureel patrimonium van Ecuador, op tot een radicale ommezwaai: 'We moeten niet langer groeien en accumuleren.'

We moeten de economie op een nieuwe manier uitbouwen en anders omgaan met de natuur. De structurele oorzaken van de klimaatverandering en van alle problemen in de wereld zijn van dezelfde orde, en dat moeten de antwoorden daarop ook zijn.

Zij moeten structureel, revolutionair, en diepgaand zijn.⁶⁴ Het is dus geruststellend dat het streven naar een ander economisch model en economische praktijk niet beperkt blijft tot academische kringen of pressiegroepen. Maar er moet nog veel water door de zee.

Mogelijke valkuilen

Ik beëindig dit deel met twee mogelijke valkuilen. Een eerste valkuil bestaat erin de consumptie te zien als de grote zondebok. Het valt uiteraard niet te ontkennen dat we ons consumptiepatroon zullen moeten wijzigen. Maar we mogen niet vergeten dat het de productie is en niet de consumptie, die de motor is van de kapitalistische economie.

Hierboven vermeldden we al dat het Marketing Industrieel Complex een overweldigende greep heeft op ons koopgedrag. Bovendien is de huishoudelijke afval slechts een fractie van de totale afval.

De grote jongens van de afvalproductie vind je in de industrie, de bouw- en afbraaksector, de mijnbouw, de brandstof- en metaalproductie, enz.⁶⁵ Kortom, het is in de productiesfeer dat het reëel probleem ligt, daar liggen ook de hefboomen om de economie te heroriënteren. Als zodanig is de consumptie een afgeleid probleem.

Een tweede valkuil is het 'ophemelen van de armoede' zoals in sommige kringen verkondigd wordt.⁶⁶ Hierboven vermeldden we reeds dat de materiële levensomstandigheden van een aanzienlijk deel van de wereldbevolking nog heel wat moeten verbeterd worden. Voor die groepen is een behoorlijke groei noodzakelijk.

Bovendien komt een drastische vertraging of afbouw van de kapitaalaccumulatie in het huidig systeem neer op een economische crisis. Gezien de huidige krachtsverhoudingen, weten we allemaal wie de rekening daarvan zal betalen.⁶⁷ Een pleidooi voor de vermindering van consumptie zonder aan het systeem te raken, speelt perfect in de kaart van de bezuinigingsprogramma's die de neoliberale regeringen willen opleggen. Dat kan natuurlijk niet de bedoeling zijn.

4 Praktische maatregelen

Ik eindig met een voorstel voor een alternatief economisch programma. Ik maak een onderscheid tussen het internationale en nationale niveau. Voor het eerste inspireer ik me op de teksten van de G77 en het Forum van São Paulo. Voor het tweede baseer ik me het programma van de Unidad Popular dat de verkiezingen won in Chili in 1970, het programma van de Sandinisten in Nicaragua in 1979, en op de praktijken van, en tussen de ALBA-landen.⁶⁸

Internationaal

Een nieuwe rechtvaardige economische orde wordt ingesteld. De transfers van Zuid naar Noord worden omgekeerd.

- *Protectionisme*: alle handelsbelemmeringen vanwege de landen van het Noorden worden verboden; landen uit het Zuiden kunnen hun economie beschermen tot ze een bepaald ontwikkelingspeil bereiken (bijvoorbeeld uitgedrukt in bnp per inwoner).
- *Eerlijke prijzen*: de prijzen van grondstoffen worden opgetrokken tot een vergelijkbaar niveau met die van andere producten. Er worden mechanismen uitgewerkt om al te grote prijsschommelingen te voorkomen: termijnovereenkomsten, aanleggen van reserves, compensatoire financiering bij plotse prijsdaling. Dit wordt gecombineerd met een systeem van voorkeurstarieven voor de armste landen.
- *Technologische hulp*: er komt een internationale instelling die technologische en wetenschappelijke bijstand verleent aan de derdewereldlanden.
- *Intellectuele eigendommen*: afschaffing van de intellectuele eigendommen.
- *Internationale Instellingen*: de Wereldhandelsorganisatie, het IMF en de Wereldbank moeten vervangen worden door instellingen die geschikt zijn om de opgesomde doelstellingen te behalen.
- *Kapitaalstromen*: de financiële stromen worden strikt geregeld, kapitaalvlucht wordt onmogelijk gemaakt. Speculatie wordt zo goed als onmogelijk gemaakt, bijvoorbeeld door een of andere variant van de Tobin-taks. Belastingparadijzen worden afgeschaft.
- *Schadeloosstelling en ontwikkelingshulp*: een VN-instelling berekent hoeveel elke ex-koloniale grootmacht jaarlijks moet terugbetalen aan zijn ex-kolonies voor de toegebrachte schade. Idem voor de toegebrachte verliezen als gevolg van imperialistische oorlogen. In afwachting van deze regeling besteden deze landen 1% van hun bnp aan ontwikkelingshulp.
- *Economische integratie*: er wordt gestreefd naar economische samenwerking en integratie tussen landen van het Zuiden.
- *Milieu*: er worden strikte normen opgelegd i.v.m. de uitstoot van CO₂, daarbij wordt rekening gehouden met de economische draagkracht en de historische ecologische schuld van de afzonderlijke landen. Een fonds voorziet de ontwikkelingslanden van voldoende middelen om het hoofd te bieden aan de ecologische uitdagingen.

Nationaal

De economie staat in functie van de sociale en duurzame ontwikkeling. Dat vereist ten eerste een planning van het geheel, niet in alle details, maar genoeg om de beoogde doelstellingen te bereiken.

Ten tweede is het noodzakelijk dat de greep van het binnen- en buitenlandse grootkapitaal (grootgrondbezit, multinationals, financiële markten) op de macro-economie wordt gebroken.

- *Investerings*: prioritaire investeringen gaan naar de achtergebleven sociale sectoren: onderwijs, gezondheid, huisvesting ...
- *Binnenlandse markt*: de nadruk ligt op het versterken van de binnenlandse markt. Productie van basisgoederen voor binnenlands gebruik krijgt voorrang. Kapitaalstromen naar of van het buitenland zijn onderhevig aan strenge controle.
- *Modernisering*: de economische sectoren worden versneld gemoderniseerd, te beginnen met de rurale sector.
- *Landbouwhervormingen*: het grootgrondbezit wordt afgeschaft en de gronden worden verdeeld onder de boeren, zowel in het Zuiden als in het Noorden.
- *Infrastructuur*: prioriteit gaat naar elektriciteit, waterleidingen, telecommunicatie, wegennet ...
- *Staatssector*: sleutelsectoren worden genationaliseerd. Buitenlandse investeringen worden onderworpen aan een strenge controle.
- *Economische democratie*: er worden arbeidersraden en boerenraden opgericht. Die beslissen mee over de productie en de handel en dus ook over de globale planning. Zij kiezen hun leidinggevende figuren en kunnen die ook afzetten.
- *Milieu*: urgentieprogramma's beperken de verdere ecologische achteruitgang en herstellen zoveel mogelijk de schade.

* * *

Ik wil eindigen met de prachtige woorden die Augustinus schreef over hoop: 'Hoop heeft twee mooie dochters. Hun namen zijn woede en moed: woede over de gang van zaken, en moed om te zien dat dit niet zo zal blijven.'⁶⁹

* Titel van de Conferentie: *From 'Common Goods' to the 'Common Good of Humanity'*. Andere deelnemers aan de conferentie waren o.a.: Ricardo Petrella Ullrich Duchrow, François Houtart, Fausto Bertinotti, Gian Delgado, Lau Kin Chi, Gabriela Bernal, Francine Mestrum, Michael Brie. De tekst is een reflectie en antwoord op een discussiepaper ter voorbereiding van de conferentie, zie http://rosalux-europa.info/userfiles/file/common_good_of_humanity.pdf.

Noten

- ¹ Zie Vandepitte M., 'Kapitalisme belandt in systeemcrisis', <http://www.dewereldmorgen.be/artikels/2010/12/21/kapitalisme-belandt-systeemcrisis>.
- ² Het onderscheid tussen gebruikswaarde en ruilwaarde werd voor het eerst gemaakt door Aristoteles. Later werd dit opgepikt door Adam Smith en Karl Marx.
- ³ Termen bij Marx die verwijzen naar het subordinatie-aspect: Herrschaftsverhältnis, Unterordnen unter, unterwerfen, aufgenommen, sich bemächtigen, Zueigen-Machen, Aneignung, Einverleibung, Disposition über, Untergang in, Entfremdet sein, Entäussert sein, Veräussert sein, vollkommene Abhängigkeit. Termen die verwijzen naar het assimilatie-aspect: Transposition, Transsubstantiation, gesellschaftlichen Stoffwechsels, sich zu assimilieren, die Verwandlung in Kapital, dem Kapital gemäss modifizierte Form, Verdrehung und Verkehrung, dialektisch umschlägt, Setzen in einer Besonderheit, ist sie selbst schon Moment des Kapitals, sind für es nur Mittel. Cfr. Vandepitte M., 'Het beschavend karakter van het kapitalisme. Voorbij de clichés over Marx: een lezing van de Grundrisse', *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, december 2003, 89-99.
- ⁴ http://www.barclayswealth.com/Images/US_Insights5.pdf;
http://netto.tijd.be/budget_en_vrije_tijd/luxe/Belgie_land_van_miljonairs.8286398-2215.art;
http://www.huffingtonpost.com/social/whatisrightisright/jan-schakowsky-income-tax_n_836624_80927908.html.
- ⁵ Dat kwam er oorspronkelijk op neer dat de landen in het Noorden zich vooral toelegden op industrie, terwijl de landen uit het Zuiden voornamelijk in de rol werden geduwd van leverancier van grondstoffen. Het eerste was veel lucratiever dan het tweede. Vandaag leggen de landen uit het Noorden zich voornamelijk toe op activiteiten met hoge toegevoegde waarde (hoogtechnologische productie of dienstverlening) en besteden ze die met lage toegevoegde waarde (arbeidsintensieve sectoren) uit aan de landen van het Zuiden.
- ⁶ Amin S., *From Capitalism to Civilization. Reconstructing the Socialist Perspective*, New Delhi 2010, p. 25.
- ⁷ Berekend op basis van *The Economist*, 'The world's richest people', March 17, 2007, p. 110 en UNDP, *Human Development Report 2010*, New York 2010.
- ⁸ SIPRI, <http://milexdata.sipri.org/result.php4>;
<http://www.sipri.org/media/pressreleases/2010/100602yearbooklaunch>.
- ⁹ Dierckxsens W., *The Limits of Capitalism, An approach to globalization without neoliberalism*, Londen 2000, p. 147.
- ¹⁰ ILO, *Global Employment Trends January 2010*, Geneva 2010, p. 54.
- ¹¹ WTO & ILO, *Globalization and informal jobs in developing countries*, Geneva 2009, p. p. 27.
- ¹² ILO, *Global Employment Trends January 2010*, p. 12.
- ¹³ Een derivaat, ook wel afgeleid product, is een algemene benaming voor beursproducten waarvan de koers is gebaseerd op een andere, onderliggende belegging. Het betreft aan- of verkopen op een later afgesproken datum tegen een afgesproken prijs. Een voorbeeld. Je wenst je geld te beleggen, bvb door een bepaalde woning te kopen. Daarop verkrijgt je een 'optie', d.w.z. een recht om het tegen bv. 250.000 euro te kopen. De verkoop gaat door binnen de 3 maanden. Laten we even veronderstellen dat die 'optie' niet op naam staat en dat je die kan doorverkopen. Om één of andere reden ben je niet meer geïnteresseerd in het huis. Iemand anders is heel sterk uit op hetzelfde huis maar vreest dat de prijs van het huis zal stijgen tot 300.000 euro. Hij zal dus maar wat graag mijn 'optie' over kopen voor bijvoorbeeld 30.000 euro. Indien die prijsverhoging zich effectief voordoet, dan maakt hij nog steeds een winst van 20.000 euro. Hij kan die 'optie' op zijn beurt weer doorverkopen, enz. Men gebruikt financiële derivaten om risico's te verkleinen maar vooral om te speculeren. De voornaamste soorten derivaten zijn [opties](#), [futures](#), [swaps](#) en [forwards](#). Cfr. Vandepitte M. En Callewaert C., *%Attac% tegen de dictatuur van het kapitaal*, Attac-Vlaanderen, 2000, p. 39-40; http://nl.wikipedia.org/wiki/Financiële_derivaten; http://nl.wikipedia.org/wiki/Financiële_derivaten.
- ¹⁴ *Financial Times*, 16 februari, 2011, p. 7.
- ¹⁵ Hertz N. *The Silent Takeover*, Londen 2001.
- ¹⁶ Zie Vandepitte M., *Dit Europa willen we niet niet. De mythes ontmaskerd*, Brussel 2001, p. 72v.
- ¹⁷ European Transparency Initiative, 'Registering the Brussels lobby – five years after', http://www.nujcec.org/brussels/index.php/latest-news/past_evts/bursting-the-brussels-bubble-alter-eu%E2%80%99s-new-look-at-corporate-lobbying.
- ¹⁸ <http://www.acrimed.org/article1519.html>.
- ¹⁹ *The Economist*, 8 juli, 2006, p. 32.
- ²⁰ In de woorden van de invloedrijke en conservatieve publicist Walter Lippmann: 'the manufacture of consent'. Volgens Lippmann (1889-1974) is het grote publiek grotendeels onwetend. Daarom moet het bestuur van een land overgelaten worden aan een 'speciale klasse' van 'verantwoordelijke mensen' die regeren in het 'algemeen belang'. In werkelijkheid regeert deze politieke elite in het belang van de privé-bezitters van kapitaal, maar de speciale relatie die ze met die klasse erop nahoudt moet aan het brede publiek niet onthuld worden, want 'ze zouden dat toch niet begrijpen'. Lippmann W., *Public Opinion*, New York 1997. De woorden 'manufacture of consent' inspireerden Chomsky en Herman voor de titel van hun boek: Herman E. & Chomsky N., *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media*, New York, 1988.
- ²¹ Dawson M., *The consumer trap: big business marketing in American life*, Illinois 2003, p. 132v; Foster J., Clark B. & York R., *The Ecological Rift. Capitalism's War on the Earth*, New York 2010, p. 394; Dierckxsens W., op. cit., p. 29.

- ²² Fromm E., *Een kwestie van hebben of zijn. Grondslagen voor een nieuwe levensoriëntatie in de consumptiemaatschappij*, Utrecht 1976; Hedges C., 'The Collapse of Globalization', March 27, 2011, http://www.truthdig.com/report/item/the_collapse_of_globalization_20110328/.
- ²³ Exacte en recente cijfers zijn moeilijk te vinden. UNDP berekende dat de totale uitgaven voor publiciteit wereldwijd goed waren voor meer dan 3% van het bruto wereldproduct. Vandaag zou dat neerkomen op 1.800 miljard dollar. UNDP, *Human Development Report 1998*, New York 1998, p. 63. En dat gaat enkel over publiciteit. Dawson schat dat de VS op hun eentje al ongeveer 2.000 miljard dollar besteden aan marketing en publiciteit. Dawson M., *op. cit.*, p. 1, voetnoot 1.
- ²⁴ 'Facing the consequences', *The Economist*, 27 november, 2010, p. 79-82.
- ²⁵ *Financial Times*, 1 december, 2010, p. 4.
- ²⁶ *Financial Times*, 13 december, 2010, p. 4.
- ²⁷ We inspireerden ons voor deze paragraaf op van Leeuwen A., *De nacht van het kapitaal. Door het oerwoud van de economie naar de bronnen van de burgerlijke religie*, Nijmegen 1984.
- ²⁸ *Buen vivir* was o.a. een sleutelbegrip in het Wereld Sociaal Forum van 2009.
- ²⁹ Dierckxsens W., *op. cit.*, p. 140.
- ³⁰ Mézáros I., *The Structural Crisis of Capital*, New York 2010, p. 162-3.
- ³¹ Zie Corm G., *La Question religieuse au XXIe siècle. Géopolitique et crise de la postmodernité*, Paris 2006, Pp. 145-160; Corm G., *Le Proche-Orient éclaté*, Paris 2007, pp. 803-853 ; Rubin B. (ed.), *Revolutionaries and Reformers*, New York 2003 ; Kepel G., *Jihad. Expansion et déclin de l'islamisme*, Paris 2000; Tariq A., *The Clash of Fundamentalisms. Crusades, Jihads and Modernity*, Londen 2003.
- ³² Demuyneck K. & Vandepitte M., *De Factor Fidel*, Antwerp 2008, hoofdstuk 4. De voorrang van waarden en idealen is de laatste jaren onder druk gekomen omwille van de wijdverspreide corruptie. De ineensstorting van de SU veroorzaakte een nooit geziene economische crisis. Dit veroorzaakte een enorme spanning tussen de hoge sociale, intellectuele en culturele ontwikkeling aan de ene kant, en een zwakke economische ontwikkeling aan de andere kant (zie verder). Dit resulteerde in heel wat frustraties binnen de bevolking. Een tweede gevolg was dat er niet langer een verband was tussen arbeid, salaris en koopkracht. Het is niet moeilijk om in te zien dat beide gevolgen een belangrijke voedingsbodem zijn voor corruptie. Zie Vandepitte M., 'Wat met de Cubaanse revolutie na Fidel Castro?'
- ³³ Castro F., 'Speech given at the United Nations Conference on Environment and Development', Rio de Janeiro, June 12, 1992, <http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/1992/ing/f120692i.html>.
- ³⁴ De prijs ging naar Humberto Rios Labrada. Zie <http://www.goldmanprize.org/2010/islands>. Voor de discussie over de ecologische kwestie in Cuba, zie Vanbrabant I. & Demuyneck K., *Cuba. Revolutie met een groen hart*, Brussel, 2010.
- ³⁵ Vandepitte M., 'Wat met de Cubaanse revolutie na Fidel Castro?', februari 2010, http://www.mo.be/sites/default/files/fileadmin/pdf/MO-paper40_cuba.pdf.
- ³⁶ Chattopadhyay P., 'Towards a Society of Free and Associated Individuals: Communism', in Saad-Filho A., *Anti-capitalism. A Marxist Introduction*, Londen 2003, 247-58, p. 250-1; Mézáros I., *op. cit.*, p. 152f.
- ³⁷ Foster J., Clark B. & York R., *op. cit.*, p. 396.
- ³⁸ Mézáros I., *op. cit.*, p. 159.
- ³⁹ Amin S., *op. cit.*, p. 26.
- ⁴⁰ Wilkinson R. & Pickett K., *The Spirit Level. Why Greater Equality Makes Societies Stronger*, New York 2009, p. 20.
- ⁴¹ 'Generalisation of democracy', de uitdrukking staat in de discussiepaper van de conferentie, http://rosalux-europa.info/userfiles/file/common_good_of_humanity.pdf, §73.
- ⁴² Hedges C., *art. cit.*
- ⁴³ Cuba is een ander verhaal (zie verder) en in China is de situatie complex en enigszins tegenstrijdig. Zie bvb. Morton K., 'Policy Case Study: The Environment', in Joseph W., (ed.), *Politics in China. An Introduction*, Oxford 2010, 278-287.
- ⁴⁴ FAO, *State of Food Insecurity in the World 2004*, Rome 2004, p. 5.
- ⁴⁵ UNDP, *Human Development Report 2003*, p. 98 & 101.
- ⁴⁶ De Onzichtbare Hand is een – theologische – metafoor die werd gelanceerd door Adam Smith, de grondlegger van het liberalisme in het economisch denken. Ofschoon elkeen zijn eigenbelang nastreeft zorgt die Onzichtbare Hand er uiteindelijk voor, dat er voor iedereen een zo groot mogelijke welvaart tot stand komt. Deze theologische redenering is uitgegroeid tot het credo van het vrijemarktdenken. De bekende econoom Keynes zei daar schamper over: 'De werking van de vrije markt is gebaseerd op het uitzonderlijke geloof dat de activiteiten van de grootste smeerslap, met de meest laaghartige beweegredenen, op een of andere manier ten goede komt aan iedereen.' Geciteerd in W. Bello, 'Capitalist Crisis and Corporate Crime in America', *Global Outlook*, Winter 2003, 45-46, p. 46.
- ⁴⁷ Ik ontleen de definitie aan Cockshott and Cottrell en voeg er het woord 'duurzaam' aan toe. Cockshott P. & Cottrell A., *Towards a New Socialism*, Nottingham 1993, p. 65. Mijn ideeën over planning zijn geïnspireerd op hoofdstukken 4-7 van dat boek.
- ⁴⁸ Mézáros I., *op. cit.*, p. 152.
- ⁴⁹ Het juiste antwoord is **\$2.884**. Het cijfer slaat op het jaar 2008, uitgedrukt in dollars PPP uitgedrukt.

Gebaseerd op UNDP, *Human Development Report 2010*, New York 2010.

⁵⁰ UNDP, *Human Development Report 2006*, New York 2006, p. v, 35; Shah A., *Poverty Facts and Stats*, September 20, 2010, <http://www.globalissues.org/article/26/poverty-facts-and-stats>.

⁵¹ \$19.

⁵² Bedragen in \$ PPP. World Bank, *Measuring Global Poverty (2009)*,

http://siteresources.worldbank.org/INTRES/Resources/469232-1127252519956/measuring_global.html.

⁵³ Feestjes Japanse managers: **35** miljard dollar; alcoholische dranken in Europa: **105** miljard dollar; drugs wereldwijd: **400** miljard dollar; bewapening: **780** miljard dollar; marketing en reclame: **1000** miljard dollar; dagelijkse speculatie: **1800** miljard dollar. De cijfers slaan op het jaar 1998. Voor actuele cijfers mag je pakweg deze cijfers met twee vermenigvuldigen. De onderlinge properties blijven gelijk. *Human Development Report 1998*, New York 1998, p. 37 and 63; cfr. Vandepitte M., *De kloof en de uitweg*, Berchem 2004, p. 35. Voor het cijfer van de dagelijkse speculatie, zie Bank for International Settlements, *Annual Report 1998-1999*, p. 117.

⁵⁴ 24 februari, 2004,

<http://www.worldbank.org.md/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/MOLDOVAEXTN/0..contentMDK:20177096~menuPK:34475~pagePK:34370~piPK:42770~theSitePK:302251.00.html>.

⁵⁵ UNDP, et. al., *Implementing the 20/20 Initiative. Achieving universal access to basic social services*, september 1998, p. 20. Het ging in 1998 om 70 à 80 miljard dollar (uitgedrukt in dollars van 1995). Vandaag komt dat overeen met ongeveer 110 miljard dollar.

⁵⁶ Omdat de beschikbare cijfers meestal slaan op nationale staten en niet op deelstaten heb ik geen recente cijfers voor Kerala. Maar het sociaal, economisch en ecologisch profiel verschilt niet zoveel van Cuba. Zie ook Vandepitte M., '15 jaar na de val van de Muur: het onbekende Kerala', 17 november, 2004, <http://archive.indymedia.be/news/2004/11/90238.html>.

⁵⁷ <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>; CIA, *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cu.html>; UNDP, *Human Development Report 2010*, Washington 2010, p. 143 and 146.

⁵⁸ Alle cijfers zijn afkomstig van UNDP, *Human Development Report 2010*. Een score van 100 betekent dat je de beste bent van de wereld en 0 dat je de slechtste bent. Een score tussenin toont je relatieve positie t.o.v. beide. Als je bijvoorbeeld een score hebt van 80%, dan betekent dat dat je op een vijfde ligt van het verschil tussen de beste en de slechtste, ten opzichte van de beste.

⁵⁹ Dit betekent niet dat Cuba geen ecologische problemen kent. Om een voorbeeld te geven: het land moet nog steeds een aanzienlijk deel van zijn voedsel importeren. Voedselveiligheid is dus een groot probleem. Maar algemeen gesproken is de zorg voor het milieu zeer hoog (zie hierboven). Voor de cijfers, zie World Wildlife Fund, *Living Planet Report 2010. Biodiversity, biocapacity and development*, Gland 2010, p. 73. De grafiek is afkomstig van <http://www.indymedia.ie/article/84625>. Cfr. <http://cow.neondragon.net/index.php/cuba-the-only-sustainable-developed-country-in-the-world>.

⁶⁰ Herrera R., *Un autre capitalisme n'est pas possible*, Parijs 2010, p. 80v.

⁶¹ Foster J., Clark B. & York R., *op. cit.*, p. 396.

⁶² Het bnp, meestal uitgedrukt in dollar, is een omzetting van het bruto nationaal product (wat een land jaarlijks aan goederen en diensten produceert) van het betreffende land volgens de wisselkoers. Het drukt vooral uit hoeveel koopkracht dat land in het buitenland heeft, hoeveel het m.a.w. op de wereldmarkt zou kunnen kopen. Het bnp per inwoner is daarom een belangrijke graadmeter om de positie in de wereldeconomie te bepalen.

Het bnp uitgedrukt in \$ppp (koopkrachtpariteit) peilt eerder naar de hoeveelheid diensten en goederen die dat land jaarlijks voortbrengt, los van de wisselkoers. Eenzelfde product of dienstverlening kan in het ene land veel goedkoper zijn dan in een ander land. Dit cijfer houdt daar rekening mee en drukt daarom beter de reële koopkracht uit van de lokale bevolking in eigen land. Een arm land kan een laag bnp per inwoner hebben, maar omdat de producten en diensten veel goedkoper zijn dan in de rijke landen, kan het zijn dat zijn een bnp per inwoner uitgedrukt in \$ppp meerdere malen hoger is. Voor België is het precies omgekeerd omdat de prijzen hier relatief duurder zijn dan in de VS (het referentieland).

⁶³ <http://www.sustainablemeasures.com/Training/Indicators/GPI.html>.

⁶⁴ Espinosa M., 'Climate Crisis: A Symptom of the Development Model of the World Capitalist System', Speech to the Panel on Structural Causes of Climate Change, [World Peoples' Conference on Climate Change and the Rights of Mother Earth](http://www.worldpeoplesconference.org), Cochabamba, April 20, 2010, <http://mrzine.monthlyreview.org/2010/espinosa300610.html>.

⁶⁵ Foster J., Clark B. & York R., *op. cit.*, p. 382.

⁶⁶ Herrera R., *op. cit.*, p. 87-8. Sommige theorieën die het ideaal van een overlevings- of subsistentie-economie naar voor schuiven, gaan in die richting.

⁶⁷ Foster J., Clark B. & York R., *op. cit.*, p. 396.

⁶⁸ Voor de G77, zie Van de Meersche P., *Noord-Zuid confrontatie en Nieuwe Internationale Economische Orde. Een historische - thematische - kritische inleiding*, Antwerp 1981. Voor de Fora van São Paulo, zie *Alternatives Sud*, diverse jaargangen. Voor het programma van Unidad Popular, zie Cockroft J. (ed), *Salvador Allende Reader. Chile's Voice of Democracy*, Melbourne 2000, p. 257-285. Voor het programma van de Sandinisten, zie Ramírez S., *Las armas del futuro*, Havana 1987; Wheelock J., *Imperialismo y dictadura: crisis de una formación social*, Mexico 1979; Fonseca C., *Bajo la bandera del sandinismo. Obras Tomo 1*, Managua 1985; Girardi G., *Sandinismo, Marxismo, Cristianismo: La Confluencia*, Managua 1986; NCOS, *Nicaragua. De ondermijnde revolutie*, Brussel 1985; Núñez O., et. al., *La Transición Difícil. La autodeterminación de los pequeños países periféricos*, Managua 1987. Voor de ALBA-landen, zie bvb. Herrera R., *Les Avancées révolutionnaires en Amérique latine*, Lyon 2010; Boron A., *Socialismo siglo XXI. ¿Hay vida después del neoliberalismo?*, Buenos Aires 2008; Ali T., *Pirates of the Caribbean. Axis of Hope*, Londen 2006.

⁶⁹ http://en.wikiquote.org/wiki/Augustine_of_Hippo.